

УДК 614.0.06

В. Р. Сердюк, д. т. н., проф.;

Л. В. Мимрик, асп.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Досліджено стан охорони праці, розглянуто та проаналізовано соціально-економічні наслідки нещасних випадків для держави, роботодавця і працівника на виробництві та розроблено рекомендації щодо поліпшення стану охорони праці.

Вступ

Як відомо, незадовільний стан охорони праці призводить до гальмування як економічного росту, так і соціального прогресу. Промислова безпека є одним із основоположних чинників стійкості й стабільності економіки, здатності до саморозвитку і прогресу кожної країни.

За даними експертів Міжнародної Організації Праці (МОП) на 2,8 мільярдів працездатного населення в світі щороку припадає 2,2 мільйона нещасних випадків зі смертельними наслідками, пов'язаних із роботою. У середньому від виробничого травматизму щодня гине 5000 осіб. В цілому число нещасних випадків на робочому місці становить близько 270 мільйонів. Кількість захворювань, викликаних несприятливими умовами праці, досягає 160 мільйонів випадків. Втрати від нещасних випадків на виробництві складають 4 % від світового валового внутрішнього продукту (ВВП).

У країнах, що розвиваються, більшість нещасних випадків і професійних захворювань, пов'язаних з роботою, мають місце в таких галузях промисловості як сільське господарство, рибальство, заготівля і транспортування лісу, в гірничій промисловості та будівництві.

Економічні втрати України від техногенних аварій складають 60 млн грн, а витрати на компенсацію втраченого життя та здоров'я потерпілим — 400 млн грн щорічно. Підготовка одного робітника в Україні обходиться приблизно в 172 тис грн, а спеціаліста — 248 тис. грн. Отже, країна отримує значні економічні збитки, а також втрачає людський потенціал. За даними Держгірпромнагляду декілька років тому в Україні на виробництві щорічно травмувалося близько 36—47 тис. осіб, а гине — 1230—1550 людей. У 2007 році на виробництві загинуло 1176, а травмовано — 18192 працівників. Вже у першому півріччі 2008 року в Україні кількість травмованих осіб на виробництві становить 8048, а кількість травмованих осіб із смертельним наслідком — 304 [1].

Таким чином, охорона праці є економічною категорією, а незадовільний її стан — суттєвий фактор соціально-економічного розвитку суспільства в цілому.

Метою статті є оцінка стану охорони праці та аналіз соціально-економічних наслідків нещасних випадків для держави, роботодавця і працівника на виробництві, розробка рекомендацій щодо покращення стану охорони праці.

Аналітичні дослідження стану охорони праці

Динаміку виробничого травматизму за галузями народного господарства показано у таблиці (за статистичними матеріалами бюлетенів Держгірпромнагляду України).

Як впливає з таблиці, в Україні домінантними щодо смертельного травматизму є вугільна промисловість, агропромисловий комплекс, будівництво та соціально-культурна сфера і торгівля. Питома вага смертельних нещасних випадків у цих галузях від загальної кількості у 2007 році становила майже 65 %.

Звертає увагу важкість травматизму в агропромисловому комплексі та соціально-культурній сфері і торгівлі в порівнянні з машинобудуванням: при чисельності в межах 2000—2160 нещасних випадків у 2007 році кількість смертельних випадків у машинобудуванні була в 3—4 рази меншою, ніж в агропромисловому комплексі та соціально-культурній сфері і торгівлі.

Динаміка виробничого травматизму за галузями народного господарства за 2004—2007 рр.

Галузь	Кількість нещасних випадків							
	2004		2005		2006		2007	
	Усього	У т. ч. смертельних	Усього	У т. ч. смертельних	Усього	У т. ч. смертельних	Усього	У т. ч. смертельних
Вугільна промисловість	9218	200	7778	157	6749	168	6569	268
Агропромисловий комплекс	2938	265	2907	236	2479	197	2165	192
Машинобудування	2375	45	2353	67	2026	61	2053	48
Соціально-культурна сфера і торгівля	1849	126	1737	137	2045	154	2036	146
Будівництво	1334	142	1214	129	1176	152	1260	155

Як видно з табл. 1, в Україні домінантними щодо смертельного травматизму є вугільна промисловість, агропромисловий комплекс, будівництво та соціально-культурна сфера і торгівля. Питома вага смертельних нещасних випадків у цих галузях від загальної кількості у 2007 році становила майже 65 %.

Звертає увагу важкість травматизму в агропромисловому комплексі та соціально-культурній сфері і торгівлі в порівнянні з машинобудуванням: при чисельності в межах 2000—2160 нещасних випадків у 2007 році кількість смертельних випадків у машинобудуванні була в 3—4 рази меншою, ніж в агропромисловому комплексі та соціально-культурній сфері і торгівлі.

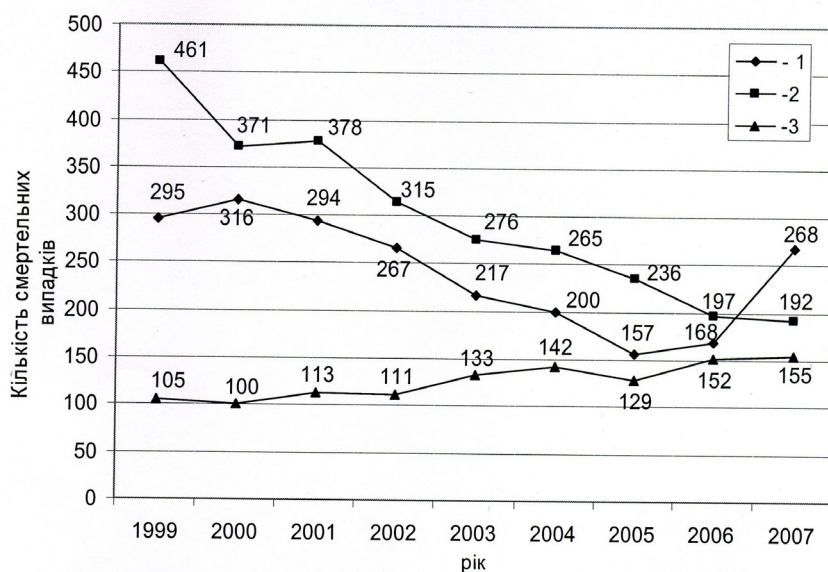

Рис. 1. Динаміка виробничого травматизму зі смертельними наслідками у вугільній промисловості, агропромисловому комплексі та будівництві, де: 1 — вугільна промисловість; 2 — агропромисловий комплекс; 3 — будівництво

зі з 2000 по 2007 рр. кількість випадків смертельного травматизму зростає більше як на 55 %.

Основною причиною підвищеної важкості виробничого травматизму в будівництві є наслідки реформування цієї галузі, а у вугільній — критична зношеність основних виробничих фондів та «людський фактор».

Регіональний розподіл виробничого травматизму за I півріччя 2008 року свідчить, що на такі територіально вугледобувні області, як Донецька, Луганська та Дніпропетровська, припадає майже 55 % від загальної кількості нещасних випадків виробничого травматизму (рис. 2) [1]. За кількістю хворих з діагнозом професійної патології, яку формує вугільна промисловість, серед адміні-

Аналіз динаміки виробничого травматизму зі смертельними наслідками за більш тривалий період у вугільній промисловості, агропромисловому комплексі та будівництві (рис. 1) свідчить, що кардинальних змін щодо покращення стану охорони праці у вугільній та будівельній галузях в порівнянні з агропромисловим комплексом не відбувається. Якщо з 2000 по 2006 рр. показник кількості нещасних випадків зі смертельними наслідками у вугільній галузі скоротився на 47 %, то вже у 2007 р. він знову зріс на 59,5 % та досягнув величини показника 2002 року. У будівельній галузі

стративних територій України перше місце посідає Донецька область, на долю якої припадає 96,3 % усіх вперше встановлених у 2007 р. випадків професійної захворюваності [3].

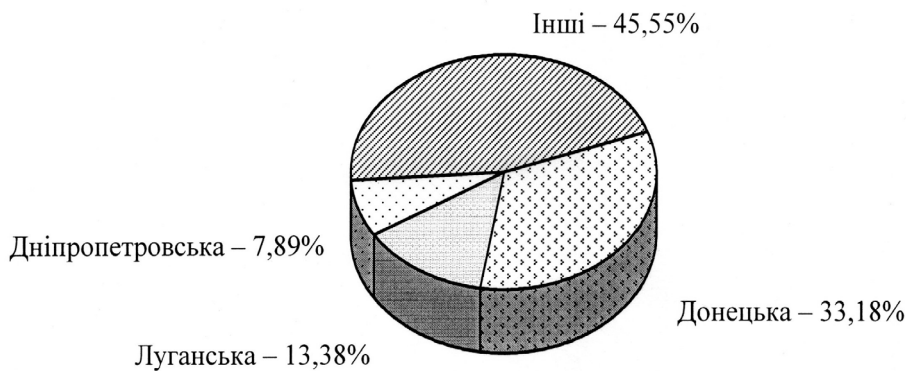

Рис. 2. Структура кількості нещасних випадків по регіонах України за I півріччя 2008 року у процентному співвідношенні [3]

В порівнянні з Великобританією в Україні рівень ризику загибелі та травматизму працівників на виробництві у розрахунку на 100 тис. працюючих вищий у 8,5, з Японією — у 3, з Німеччиною — у 2 рази [4]. Таким чином, стан охорони праці в країні є абсолютно незадовільним, гальмує розвиток суспільства в цілому і потребує суттєвого пок-

ращення. Наслідком незадовільних умов праці на виробництві є професійні захворювання. Якщо в США лікарі щорічно діагностують більше 420 тис. профзахворювань, то в Росії та Україні — 9...12 тис. і 6...8 тис., відповідно, що очевидно не є об'єктивними показниками [5].

Соціально-економічні наслідки нещасних випадків

У світовій практиці вже давно відомо, що нещасний випадок — це негативне соціально-економічне явище. Найбільші фінансові витрати підприємство несе саме через аварії та нещасні випадки на виробництві. Ще у 1920 році була розроблена «Теорія айсберга», згідно якої фінансові витрати компанії розділяються на прямі й непрямі. До прямих фінансових витрат від нещасного випадку відносяться: виплата заробітної плати і доплати за період відсутності постраждалого на роботі; вартість його медичного обслуговування, медикаментів; вартість підготовки та перепідготовки працівників замість вибулих внаслідок загибелі чи інвалідності та ін. До непрямих — втрата робочого часу інших осіб (окрім постраждалого); збиток, нанесений майну і продукції організації; втрачений престиж компанії; оплата праці юристів; штрафи та інші відшкодування [6].

Реальні втрати в разі нещасних випадків є більш значними, оскільки, крім економічного аспекту, суттєвим аспектом є і соціальний.

Нещасний випадок в тій чи іншій мірі негативно впливає одночасно як на працівника та роботодавця, так і на державу, які тісно взаємодіють у єдиному трикутнику (рис. 3). Він несе за собою значні наслідки для кожного із складових цього трикутника.

Має місце суттєве додаткове навантаження на Фонд заробітної плати працівникам через відрахування до Фонду соціального страхування від нещасних випадків. У вугільній галузі щомісячно відрахування до Фонду соціального страхування від нещасних випадків складає 13,8 % від Фонду заробітної плати.

За останні 10 років при загальному зниженні майже вдвічі чисельності працюючих у вугільній галузі кількість інвалідів внаслідок трудового каліцтва збільшилася в 2,2 разів — з 84 тис. до 185 тис. осіб. І сьогодні на 1000 працюючих — 500 інвалідів. Загальні економічні витрати у вугільній промисловості України, пов'язані з порушенням здоров'я шахтарів, становлять понад 1,1 млрд грн на рік [7].

Проте, крім фінансових витрат набагато вагомішими є соціальні наслідки аварій та катастроф — втрата здоров'я, життя громадян і трудового потенціалу країни, збільшення кількості неповних сімей та дітей-сиріт. Також необхідно звернути увагу на соціально-психологічну напруженість населення, спровоковану аваріями та їх наслідками, а також на погіршення міжнародного іміджу держави загалом. Працівник віддає перевагу роботі з меншими ризиками для життя і здоров'я. Загальна сума річного економічного збитку в народному господарстві від плинності кадрів унаслідок незадоволеності умовами праці перевищує 0,6 млрд грн. [8].

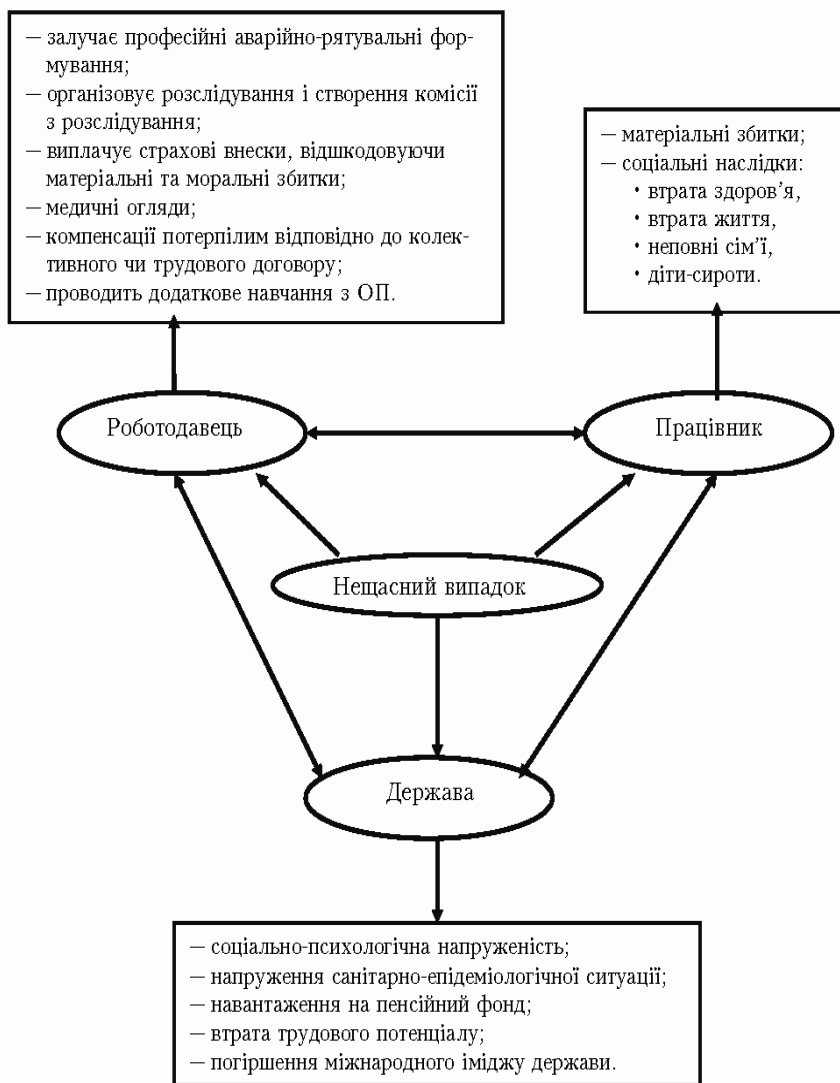

Рис. 3. Структура соціально-економічних втрат через нещасний випадок.

Однією з причин критичного стану охорони праці в Україні є її історичне минуле, де життя і здоров'я людини не набували великої цінності. Сьогодні в Законі України «Про охорону праці» задекларовано, що основним пріоритетом державної економіки є життя і здоров'я працівників. Проте, на практиці внаслідок трансформаційних перетворень (приватизації підприємств), кризового стану в економіці країна в односторонній невмозможливості добитись реалізації задекларованих там положень.

Міжнародний досвід свідчить, що зниження витрат у сфері забезпечення безпеки праці на одиницю спричиняє 3—4-кратне зростання витрат на соціальні потреби, пов'язані з проблемою прав людини, життя і здоров'я якої проголошено найвищою цінністю суспільства [9].

Аналіз стійкості компаній економічно розвинених країн, зроблений за 2002 рік по групі індексів Доу Джонса серед 1336 компаній, виявив, що з десятків показників охорону праці й здоров'я своїх працівників вони ставлять на друге місце. Витрати на покращення

стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища окупаються у масштабі як країни, так і окремого підприємства.

У промислово розвинених країнах світу на кожен долар США, витрачений на заходи щодо поліпшення умов праці, наприклад, за програмою Сітібанк, передбачається зберегти 4,56 долари [10].

Через недостатню увагу охороні праці, яка приділяється в Україні, 73 % нещасних випадків і аварій на виробництві склалися через організаційні причини і лише 14 % — через технічні та 13 % — через психофізіологічні [4].

В ринкових умовах економічні важелі мають працювати при чинній схемі відшкодувань до Фонду соціального страхування від нещасних випадків. На сьогодні роботодавець, сплачуючи страхові внески до Фонду соціального страхування від нещасних випадків, втрачає економічні стимули щодо покращення стану охорони праці на підприємстві, оскільки призупинена дія статті 45 Закону України «Про охорону праці» у наданні роботодавцю знижок до страхового тарифу.

Таким чином, рівень ризику загибелі та виробничого травматизму в Україні у кілька разів вищий порівняно з розвиненими країнами світу. Такий незадовільний стан охорони праці призводить до значних економічних та соціальних втрат. Найбільш небезпечними галузями в країні є вугільна промисловість, агропромисловий комплекс, будівництво та соціально-культурна сфера і торгівля. Основною причиною нещасних випадків та аварій на виробництві є «людський фактор». Нещасний випадок одночасно в тій чи іншій мірі торкається інтересів працівника, роботодавця і держави, які тісно взаємодіють у єдиному трикутнику.

Рекомендації щодо покращення стану охорони праці

Перегляд і адаптація законодавства з питань охорони праці та промислової безпеки до законодавства ЄС — один із шляхів зниження рівня виробничого травматизму і професійної захворюваності.

Вирішення проблем покращення стану охорони праці потребує комплексного підходу, який передбачає розробку та реалізацію низки заходів на рівні держави, роботодавця та працівника. Найдієвішим фактором при цьому виступає саме держава. Вона має сприяти розробці і впровадженню соціальних нормативів; визначенню економічного механізму управління у сфері охорони праці; підвищенню рівня науково-технічного забезпечення; впровадженню в практику наукових досягнень; розробленню нових методів, систем, засобів діагностування та оцінки її стану.

З урахуванням причин нещасних випадків необхідно насамперед на рівні підприємства удосконалити систему управління охороною праці та розробити ряд заходів щодо підвищення ефективності її навчання.

Комплексна реалізація вищенаведених заходів цілком лягає у визначення змісту «охорона праці» як система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Стан виробничого травматизму та підсумки роботи робочих органів виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України у 1 півріччі 2008 року. — Режим доступу : <http://www.social.org.ua/view/632>.
2. Єна А. Психофізіологічна експертиза — для працівника і роботодавця / А. Єна, В. Маслюк, Д. Тімошина // Охорона праці. — 2008. — № 3. — С. 39—42.
3. Ветров С. Підстав для оптимізму немає / С. Ветров // Охорона праці. — 2008. — № 4. — С. 37—39.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2006 року № 269-р. Концепція загальнодержавної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2006—2011 роки.
5. Басанець А. Професійна захворюваність в Україні / А. Басанець, І. Луб'янова, Д. Тімошина // Охорона праці. — 2008. — № 10. — С. 39—42.
6. Воротников А. В. Экономическая выгода от мероприятий по охране труда // Безопасность и охрана труда. — 2008. — № 1. — Режим доступу до журн.: <http://www.biota.ru/publish/magazine/article/303>.
7. Проблеми галузі // Охорона праці. — 2008. — № 3. — С. 21—23.
8. Гандзюк М. П. Основи охорони праці: Підручник / Гандзюк М. П., Желібо Є. П., Халімовський М. О.; за ред. М. П. Гандзюка. — [4-е вид.]. — К. : Каравела, 2008. — 384 с. — ISBN 966-8019-01-6.
9. Тимофеев А. В. Особенности управления российскими социально-трудовыми отношениями на современном этапе / А. В. Тимофеев, Е. Ю. Полякова // Менеджмент в России и за рубежом. — 2007. — № 2. — Режим доступу до журн. : <http://www.5b.ru/shop/journals/managment/all/>.
10. Щербаков В. И. Роль и значимость формирования культуры охраны труда при вступлении России в ВТО: пути решения проблемы / В. И. Щербаков // Безопасность и охрана труда. — 2007. — № 1. — Режим доступу до журн. : <http://www.biota.ru/publish/magazine/article/102>.

Рекомендоваа кафедрою менеджменту будівництва, охорони праці та безпеки життєдіяльності

Надійшла до редакції 17.12.08
Рекомендована до друку 19.01.09

Сердюк Василь Романович — завідувач кафедри; **Мимрик Ліна Володимирівна** — аспірантка.

Кафедра менеджменту будівництва, охорони праці та безпеки життєдіяльності, Вінницький національний технічний університет